

VERSLAG

RONDETAfel BINNENMILIEU_STEUNPUNT MILIEU & GEZONDHEID

5 OKTOBER 2020 – ONLINE MEETING

Verslag door: Dries Coertjens, Bert Morrens, Ilse Loots (UAntwerpen), Ann Colles (VITO), Caroline Teughels, Maja Mampaey (Vlaams Planbureau voor Omgeving)

INLEIDING

Het Steunpunt Milieu en Gezondheid verricht in opdracht van de Vlaamse overheid onderzoek naar de boeiende en complexe relatie tussen onze leefomgeving en gezondheid. Met periodieke humane-biomonitoringscampagnes wordt de aanwezigheid van milieuvervuilende stoffen in het lichaam opgevolgd en wordt de relatie met gezondheidseffecten onderzocht.

In de periode 2017-2018 hebben 600 jongeren verspreid over Vlaanderen deelgenomen aan de recentste meetcampagne. De eerste resultaten werden [bekendgemaakt op 6 februari 2020](#).

In de loop van 2020 worden de data verder geanalyseerd in functie van specifieke onderzoeksthema's, waaronder het thema binnenmilieu. Met het oog op de communicatie en beleidsdoorwerking van deze thematische resultaten, wil het Steunpunt de dialoog met het beleid en het middenveld aangaan. De 'rondetafel binnenmilieu' kadert binnen dit traject. De uiteindelijke publiekscommunicatie van de onderzoeksresultaten is voorzien eind december 2020.

INHOUDSOPGAVE

1. Doelstelling en agenda	2
2. Deelnemers	3
3. Presentatie onderzoeksresultaten	4
4. Vragen bij de presentatie	5
5. Voornaamste boodschappen	7
6. Ideeën en opties voor beleid	11
7. Conclusies.....	18

1. DOELSTELLING EN AGENDA

De rondetafel had een dubbele doelstelling:

- Enerzijds wilden we de **resultaten en voornaamste boodschappen aftoetsen** bij betrokken actoren uit beleid en maatschappelijk middenveld. We willen graag weten hoe de resultaten geïnterpreteerd worden vanuit de verschillende relevante perspectieven.
- Anderzijds wilden we samen nadenken over mogelijke **opties voor beleids-doorwerking**. In welke mate ondersteunen de resultaten het huidige beleid? En dienen bijkomende acties, al dan niet door de overheid, overwogen te worden?

AGENDA

9u30	Welkom en intro
9u45	Presentatie resultaten binnenmilieu
10u30	Feitelijke vragen bij de presentatie
10u40	Discussie deel 1: Wat zijn de <u>voornaamste boodschap(en) voor uw organisatie uit deze resultaten?</u>
11u20	Pauze
11u30	Discussie deel 2: <u>Ideeën en opties voor beleid?</u>
12u20	Afsluitende conclusies
12u30	Einde

WAT NA DE RONDETAFFEL?

De conclusies van de rondetafel zullen in overweging worden genomen in de verdere voorbereiding van de publieke communicatie door het Steunpunt. Daarnaast vormen ze een belangrijke basis voor de verdere beleidsontwikkeling, o.a. door de Vlaamse overheid (als opdrachtgever van het Steunpunt).

De onderzoeksresultaten zullen worden bekendgemaakt eind december 2020. Het Steunpunt organiseert enkele weken nadien een **Webinar over de resultaten binnenmilieu**. We zullen er ook de conclusies van de rondetafel presenteren. Meer info volgt.

2. DEELNEMERS

Er werd getracht om uiteenlopende actoren en perspectieven te betrekken, uit beleid en maatschappelijk middenveld.

- Met maximaal 20 deelnemers, om een goede dialoog mogelijk te maken (exclusief aanwezig van het Steunpunt Milieu en Gezondheid en het Vlaams Planbureau voor Omgeving, opdrachtgever van het Steunpunt)
- Hoewel deelnemers werden uitgenodigd als vertegenwoordiger van een organisatie, vroegen we om deel te nemen vanuit de eigen, individuele expertise. We vroegen geen formeel mandaat vanwege de organisaties en zullen ook niet op die manier rapporteren.

Deelnemerslijst	
Ann Colles (VITO) Michiel Bastiaensen (UA, Toxicologie) Ilse Loots, Bert Morrens, Dries Coertjens (UA, Sociologie) Greet Schoeters, Veerle Verheyen (VITO/UAntwerpen)	Steunpunt Milieu & Gezondheid
Maja Mampaey, Karen Van Campenhout, Caroline Teughels	Vlaams Planbureau voor Omgeving
Mirka Vander Elst	Departement Omgeving (team Luchtkwaliteit)
Katleen De Brouwere	Partnerorganisatie Zorg en Gezondheid
Hannah Bohez	VIPA, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
Nele Bouckaert	MMK LOGO Leieland
Luc De Meyer	Wonen Vlaanderen
Jolien Bosmans	Vlaamse Maatschappij Sociaal Wonen (VMSW)
Marijke De Meulenaer	Vlaams Energieagentschap (VEA)
Fabrice Thielen	FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu
Christine Baelus	Astma & Allergie koepel
Erika Colen	Astma & Allergie koepel
Joy Verstichele	Vlaams Huurdersplatform
Melanie Vercruyssen	Netwerk Architecten Vlaanderen (NAV)
Tim Van Helden	Vlaamse Confederatie Bouw (VCB)
Johan Vanden Driessche	Vlaamse Confederatie Bouw (VCB)
Evelien Willaert	Dialogo vzw
Lieve Vanderstraeten	Steunpunt Wonen/VUB
Marianne Stranger	VITO (expert binnenmilieu studies)

3. PRESENTATIE ONDERZOEKSRESULTATEN

Via het **binnenmilieu** worden we blootgesteld aan verschillende milieuvervuilende stoffen. Bovendien brengen we veel tijd door binnenshuis. Binnen dit thema werd onderzocht of verschillen in woningkenmerken en gedrag (zoals isolatie, ventilatie, verluchten, gebruikte materialen en producten, en kachelgebruik) ook een invloed hebben op de gemeten biomerkers bij de deelnemers.

Daarbij besteden we tevens aandacht aan **nieuwe opkomende stoffen** in het binnenmilieu en patronen van **sociale ongelijkheid**.

Resultaten voor volgende onderzoeksvragen werden gepresenteerd:

1. In welke mate worden verschillen in binnenmilieukenmerken weerspiegeld in biomerkerwaarden?
 - Verschillen in materialen gebruikt voor de bouw en inkleiding van de woning
 - Verschillen in verbrandingsbronnen in de woning
 - Verschillen in productengebruik in de woning
 - Verschillen in verluchten en ventileren
2. Zijn er in de binnenmilieukenmerken ook sociale gradiënten aanwezig?
3. Is blootstelling aan nieuwe opkomende stoffen gelinkt aan binnenmilieu?
4. Zijn deelnemers zich bewust van gezondheidsrisico's mbt binnenmilieu?

Bijkomend werden ook blootstelling-effect associaties getoond op basis van data uit voorgaande HBM campagnes, die aangeven welke (gezondheids)effecten geassocieerd zijn met de gemeten concentraties voor de blootstellingsmerkers.

Presentatie resultaten onder embargo!

Aangezien de publieke communicatie van de onderzoeksresultaten pas voorzien is voor december 2020, zal de presentatie niet worden rondgestuurd en worden de resultaten niet in detail besproken in dit verslag. We vroegen de aanwezigen ook om de resultaten niet zelf verder te verspreiden.

De deelnemers aan de rondetafel zullen als bevoorrechte getuigen op de hoogte gehouden worden over het verdere communicatietraject.

4. VRAGEN BIJ DE PRESENTATIE

Hieronder volgt een korte samenvatting van de vragenronde na de presentatie. We kiezen ervoor om geen letterlijk verslag te maken van dit onderdeel, omdat de resultaten zelf nog niet publiek beschikbaar zijn.

In eerste instantie werden enkele verduidelijkende vragen gesteld bij de presentatie. Sommige daarvan konden meteen worden beantwoord, terwijl andere veeleer aanleiding (kunnen) geven tot een verdere interpretatie van de gegevens, of verder onderzoek.

- Verschillende vragen hebben betrekking op de resultaten over **ventileren en verluchten**. Enerzijds toont het onderzoek enkele voordelen van ventileren en verluchten, anderzijds lijken er toch ook enkele aandachtspunten te zijn. Deelnemers aan de rondetafel vragen zich af wat hiervoor mogelijke verklaringen zijn? (bv. een plaatselijke bron?) Of er rekening gehouden werd met het type ventilatiesysteem? Of type filters? Om deze aspecten beter in kaart te brengen, wordt gesuggereerd om plaatsonderzoek te doen (aanvullend bij deelnemers aan dit onderzoek of in toekomstige meetcampagnes).
 - Er wordt voorzichtigheid gevraagd bij de communicatie, waarbij zeker ook de aangetoonde voordelen van ventileren en verluchten benadrukt worden.
- Ook over de invloed van **kachels** worden enkele vragen gesteld: Wat wordt bedoeld met 'kachel als hoofdverwarming'? Is de term 'hoofdverwarming' niet voorbehouden voor centrale verwarming? Klopt het wel dat lagere sociale klassen vaker gebruikmaken van een houtkachel? En hoe verhouden de resultaten zich tot de resultaten van een eerdere (kleinschaligere) studie over kachelgebruik bij deelnemers aan HBM-onderzoek? Tot slot wordt opgemerkt dat kachels ook via de buitenlucht een invloed kunnen hebben op de blootstelling van omwonenden.
 - Beleidsmatig is er toenemende aandacht voor kachels, niet enkel vanuit gezondheidsoogpunt, maar ook voor de invloed op het lokale leefmilieu en het klimaat. Er wordt gevraagd om telkens ook die verschillende argumenten in rekening te brengen, om een eenzijdige conclusie te vermijden dat de invloed van kachels wel lijkt mee te vallen.
- Werd **poetsgedrag** bevestigd? Omdat dit ook een effectieve manier kan zijn om chemische stoffen die aanwezig zijn in huisstof te verwijderen.

Daarnaast werden enkele reflectie bij de resultaten geformuleerd:

- Voor de resultaten over **substitutie van oude door nieuwe stoffen** wordt de voorzichtigheid in de interpretatie verder onderlijnd, zeker in de communicatie aan deelnemers van het onderzoek: "*Als nieuwe stoffen meer gebruikt worden, is het in*

zekere zin normaal dat we ze ook meer gaan detecteren. Louter de blootstelling is niet noodzakelijk een gezondheidsprobleem. Er is verder epidemiologisch onderzoek nodig naar de relatie tussen blootstelling en effecten."

- Anderzijds geven andere reacties ook een blijk van argwaan t.a.v. dit substitutieverhaal. Minimaliseren van de risico's stoot dus ook op kritiek en voldoende nuance is dus steeds noodzakelijk.
- *"Het concept **milieuvriendelijke materialen** is moeilijk te definiëren. Binnen de sector is daar niet echt eensgezindheid over. Je kan dus best zo concreet mogelijk vragen of bepaalde materialen gebruikt werden¹. Bij voorkeur ook producten waarvan we weten dat ze emissies kunnen afgeven in het binnenmilieu (bv. afwerkingsmaterialen)."* *"Ook **luchtdichtheid van de woning** is moeilijk te bevragen. Hiervoor is eigenlijk een luchtdichtheidstest nodig."*
- *"(...) vooral zeer veel uitdagingen om de **kwetsbare doelgroepen** mee te krijgen. Bij deze groep gaat het wel vaker over huurwoningen, wat een mogelijkheid biedt aan de overheid om daarop in te grijpen. In die context is er vaak wel een conflict tussen een focus op gedrag (van de huurder) en een focus op de woning (van de verhuurder). Kan er een uitspraak gedaan worden over wat nu het voornaamste is voor de gezondheid? En zou daar ook een economische berekening aan gekoppeld kunnen worden? Zodat ook gezondheidswinst meegerekend kan worden in het kostenplaatje voor verbouwingen?"*
- *Deze vraag naar het **monetariseren** of **kwantificeren** van een mogelijke gezondheidswinst (of van gezondheidskosten) wordt gesteund door verschillende deelnemers. Gezondheid zou op die manier veel beter kunnen worden meegenomen in de beleidsvorming.*

Afsluitend word gesteld dat het belangrijk is om de inzichten uit dit onderzoek samen te leggen met kennis en inzichten uit andere studies, om zo de conclusies van dit onderzoek verder te verfijnen (in eerste instantie metingen in binnenlucht en informatie uit materialenregisters). Anderzijds wordt de meerwaarde van humane biomonitoring als belangrijk puzzelstuk in de kennisontwikkeling ingezien en wordt gesteld dat het ook goed is om de invloed van het binnenmilieu op de gezondheid *"in de breedte te verkennen"*.

¹ In de vragenlijst werden voorbeelden gegeven van labels en van materialen. Mogelijk was dit alsnog onvoldoende duidelijk voor de deelnemers.

5. VOORNAAMSTE BOODSCHAPPEN

Voor deel 1 van de discussie werd aan de deelnemers volgende vraag voorgelegd:

- ▷ **Wat is de voornaamste boodschap voor uw organisatie uit deze resultaten?**
- ▷ *Wat blijft je bij? Wat neem je mee? Mogelijkheden voor (beleids)doorwerking? Vragen?*

De deelnemers kregen eerst 2 minuten tijd om hun antwoord in te typen in de chat. Daarna werden de antwoorden besproken.

A. Ventileren en verluchten

Een reeks boodschappen focust op de resultaten over ventileren en verluchten, een onderwerp dat ook in de voorgaande vragenronde reeds veel aandacht kreeg:

- *"Toch een duidelijk positief effect van ventilatie, helaas (momenteel nog) niet om te zetten in 'kosten'. Belangrijk te onthouden dat effecten van nieuwe stoffen nog niet bekend zijn."*
- *"Het gebruik van een ventilatiesysteem heeft duidelijk een invloed."*
- *"Dat bij gebruik van mechanische ventilatie bepaalde merkers omhoog gaan, terwijl dat bij het gebruik van ventilatieroosters geen negatieve impact wordt gemeten."*
- *"Effect van ventilatie is voor de sector zeker relevant. Het zou zeker ook nuttig zijn om daar het verschil in **verschillende mechanische systemen** te bekijken. Ook effecten van bouwmaterialen (al dan niet rechtstreeks in contact met en blootgesteld aan binnenmilieu) is zeker nuttig."*
- *"Om geen verkeerde conclusies te trekken, moet volgens mij de op het eerste zicht eigenaardige resultaten uitgeklaard worden door verder onderzoek."*

B. Regelgeving en premies

In verschillende boodschappen wordt de link gelegd met bestaande of ontbrekende regelgeving en premies:

- *"Dat regulering (blootstelling aan stoffen) een effect heeft, maar vervangstoffen niet noodzakelijk beter zijn (en mogelijk ook slechter...)"*
- *"Ik heb het bekeken vanuit het **Vlaams Binnenmilieu besluit (BiMi)**. Daar valt me op: huidig BiMi besluit is vnl. gericht op VOCs, minder op non VOCs- terwijl dit hier non VOC ook heel belangrijk blijkt. Nadenken over aandeel burden of disease tgv VOCs vs non VOCs om prioriteiten te zoeken. En gerichte meetstrategie hiervoor (afgezet huisstof)."*
- *"Voor het beleid: het integreren van ventilatie in bestaande woningen wordt nog steeds stiefmoederlijk behandeld in vergelijking met de aandacht voor energiebesparende"*

maatregelen (premies, wetgeving...). Eigenlijk zou ventileren/goede binnenluchtkwaliteit hoger op de agenda moeten staan dan energiebesparing."

- *"Ik vind ook dat ventilatie belangrijk is en het moet zeker in de wetgeving en premies meegenomen worden."*
- *"Er is een premie voor ventilatiesystemen bij de totaalrenovatiebonus + bij de algemene renovatiepremie."*
- *"Maar waarom geen 'gewone' premie zoals wel het geval is voor dakisolatie ed (dus een premie die op zich kan staan en die dus niet moet kaderen in een groter renovatieverhaal. En bij vergunningplichtige gewone renovaties moet vaak maar een 'half' ventilatiesysteem geplaatst worden, wat uiteraard niet werkt."*

→ *"Regulering, HBM is a powerful assessment tool."*

C. Sensibilisering

Ook de nood om (blijvend) te informeren en sensibiliseren wordt meermaals aangehaald:

- *"1) De negatieve effecten zijn vaak niet bekend bij bewoners. **Sensibilisering** hierover blijft aangewezen maar niet met het vingertje wijzend, want 2) Huurders, zeker kwetsbare huurders, hebben op enorm veel elementen geen enkele impact. Voor verhuurders zijn er geen incentives om hierop in te zetten, dus dit 3) Vergt specifiek beleid voor de huurmarkt."*
- *"Wij nemen mee uit deze bespreking dat we gaan nadenken over hoe we [binnen de doelgroep van onze organisatie] de groep van kwetsbare personen kunnen bereiken met eenvoudige informatie materiaal, folders? sociale media? flyers? ...? Diegene die [zelf] informatie vragen (...), behoren zelden tot deze kwetsbare doelgroep."*
- *"De data onderlijnen de link tussen BiMi en HBM, en de rol van bewonersgedrag op blootstelling. De koppeling aan socio-economische context levert een waardevolle insteek mbt preventie en communicatie."*
- *"Wij bevelen nog steeds aan om vooral via vensters te verluchten zelfs bij het aanwezig zijn van ventilatiesystemen."*
- *"Aandacht voor onderhoud en gebruik van ventilatiesystemen. Sensibiliseren?"*
- *"Bij adviezen nog meer aandacht besteden aan invloed gasformuizen ed."*
- *"Belangrijk om niet enkel te sensibiliseren, maar ook beleidsmatig, maatgericht, zorg & begeleiding ... een combinatie van strategieën (niet enkel gedrag)"*

Aanvullingen tijdens bespreking:

- Het LOGO (Lokaal Gezondheidsoverleg) heeft reeds verschillende campagnes en materiaal beschikbaar voor sensibilisering: praatplaten, demowoningen, goed/foutbeelden. Daarbij gaat o.a. aandacht naar bronbeperving, goed ventileren en verluchten, niet roken in huis. Niet elke doelgroep heeft echter de nodige daadkracht, en interesse in het thema. Dus dat blijft zeker een uitdaging.

- Sensibilisering van kwetsbare groepen gebeurt best vanop het terrein, in samenwerking met organisaties die naar de problematiek kijken vanuit mensen met een kwetsbaarheid. Veel mensen hebben niet de vrije keuze waar te wonen. Zij zien vaak de problemen wel, maar vragen zich af of bv. ventileren wel veel effect heeft, terwijl ze duidelijk in een ongezonde woning leven. Belangrijk is het soort boodschap, de boodschapper, en vooral een grote erkenning voor het ruimere probleem waar zijzelf geen impact op hebben.

D. Aandacht voor kwetsbare groepen – geen beleid op twee snelheden:

- *"Belangrijk om ook **kwetsbare doelgroepen** mee te krijgen - Gezondheidskloof verkleinen, vaak geen financiële middelen en/of invloed (huurder) bij verschillende aspecten bv. ventilatie. Soms focus op 'details' bv. filter van ventilatiesysteem, terwijl er bij kwetsbare groepen vaak nog geen sprake is van ventilatie - isolatie – enz."*
- *"Ik neem aan dat er geen onderscheid gemaakt is of de deelnemers privaat of sociaal huren? Lager inkomen geeft aanleiding tot slechter binnenmilieu, terwijl in onze sector de woningen in eigendom zijn van sociale huisvestingsmaatschappijen. Zij hebben hierop wel een invloed."*

E. Verdere interpretatie en integratie van kennis

- *"Duidelijk verband tussen binnenmilieu, biomonitoring gegevens en gezondheidsimpact. Maar wij zouden nog **meer concrete gegevens** nodig hebben. Volgende verfijningsonderzoeken lijken dan relevant: 1. deelonderzoek materialen specifiek link met biometrische gegevens en gezondheidsimpact 2. verfijning van deel mechanische ventilatie 3. Gezondheidskoststudie."*
- *"Veel interessante punten om mee op te nemen in de **renovatiestrategie van het Vlaams Energieagentschap**, waarbij expliciet gevraagd wordt naar gezondheidseffecten."*

Aanvullingen tijdens bespreking:

Deze strategie moet VEA om de drie jaar vernieuwen (verplichting vanuit Europa). Er komt daarbij telkens de vraag om gezondheidseffecten en comfort beter mee te nemen. We missen daarvoor echter de nodige onderbouwing, met name kennis om deze effecten te kwantificeren, zodat deze kunnen worden meegenomen in de berekeningen voor kosteneffectieve maatregelen. Momenteel is er in die context vooral focus op energiebesparing, kostenbesparing- en vermindering van CO₂ uitstoot.

- *"[Wij doen] onderzoek naar de kwaliteit van woningen (via een onderzoek ter plaatse). Jullie resultaten leveren interessante aanvullende informatie voor ons. Te meer omdat wij heel graag (in toekomstig onderzoek) de relatie kwaliteit van de woning - gezondheid zouden willen leggen. De "sociale component" die jullie inbouwen is ook heel interessant voor ons aangezien het **doelgroepenbeleid** dat achter het woonbeleid schuilgaat."*

- "Bevestiging van resultaten van eerder uitgevoerde binnenmilieustudies, **monitoring** blijft belangrijk. Monitoring van het BiMi als onderdeel van de HBM; ook via innovatieve monitoring (betere sensoren, dynamische blootstelling)."
- "Het belang van de koppeling van gegevens (BiMi, producten, HBM, effect buiten,...)"
- "Voor verder beleidsonderbouwend onderzoek: -1/ dosis-effect relaties -2/ koppeling tussen binnen- en buitenmilieu, HBM, productgebruik -3/ communicatie naar specifieke doelgroepen."
- "Opmaak van een EPC of bezoek van een opgeleide energiedeskundige kan interessant zijn bij dit type onderzoek waarbij de bewoners zelf niet altijd voldoende onderlegd zijn."

F. Andere boodschappen

- "Er is duidelijk een verband tussen **luchtwegaandoeningen** en binnenluchtkwaliteit. Het verband met **javel** verbaast mij niet, maar maakt me wel bezorgd omdat javel toch regelmatig wordt aanbevolen tegen schimmels of als ontsmetting."
- "Ik vraag me af of het gebruik van luchtverfrissers en geurverspreiders niet iets zeggen over hoe men leeft. Veel mensen met ademhalingsproblemen vermijden ze omdat ze er last van hebben.""
- "Veel gebruik van **houtkachel** geeft aangetoonde hogere blootstelling. Maar de gemaakte opmerking dat minder gebruik ook invloed heeft op buitenlucht, en zo waarschijnlijk ook in huizen binnenkomt is ook zeer relevant."
- "Goed dat een aantal vermoedens nog maar eens bevestigd worden. Op vlak van **minimale woningkwaliteit** zie ik weinig concrete zaken die aan de woning zelf gerelateerd zijn (kachels, verwarming, ventileren/verluchten). Vandaar mijn vraag naar asbest, omdat dit direct aan de woning gelinkt is, wat met tapijt en behang (vervangbaar) veel minder het geval is. Ook schimmels en condens² in de woning mis ik wel wat ..."
- "Energie en binnenklimaat zijn twee verschillende bevoegdheden. Er is soms een **weinig holistische aanpak** op politiek niveau."

² Problemen met schimmel en vocht werden bevestigd, maar werden niet significant weerhouden in de meervoudige regressiemodellen

6. IDEEËN EN OPTIES VOOR BELEID

Voor deel twee van de discussie werd gewerkt met online post-it's (via Padlet). Enkele post-its werden (achter de schermen) reeds ingevuld tijdens het vorige deel van de discussie. Deze werden ingedeeld in drie categorieën:

- A. Vragen (voor verder onderzoek)
- B. Ondersteuning bestaande maatregelen en beleid
- C. Aanvullende beleidsopties of ideeën

In de verdere discussie werd ook een vierde categorie toegevoegd:

- D. Principes voor beleid

De ingevulde post-its werden eerst kort toegelicht, waarna de deelnemers aanvullingen of bedenkingen konden formuleren. Tot slot kregen alle deelnemers de mogelijkheid om de verschillende post-it's een appreciatie te geven (met duimpje omhoog of duimpje omlaag). Via: <https://padlet.com/driescoertjens/toun48l0yrcx1pk1>

Hieronder volgen alle post-it's per categorie en geordend van hoge naar beperktere appreciatie bij de deelnemers. De rechterkolom bevat enkele verduidelijkingen of aanvullingen die tijdens de bespreking aan bod kwamen.

<p>A. Vragen (voor verder onderzoek)</p>	
<p>Nieuwe stoffen ook meten in binnenlucht</p> <p>👍 12 🗨️ 0</p>	<p>In de huidige binnenmilieustudies in Vlaanderen werden de nieuwe stoffen (o.a. vlamvertragers, weekmakers) nog niet gemeten.</p>
<p>Hogere immuunreactie bij mechanisch ventilatiesysteem</p> <p>Waar ligt het aan? (fijn stof? pollen?) - rol van filters?</p> <p>👍 9 🗨️ 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p> <p>Correctie: Hogere immuunreactie is niet correct en moet zijn 'meer verstoring van het immuunsysteem'. Dit kan zowel een activatie (hogere immuunreactie) als een onderdrukking zijn. In dit geval gaat het over een lagere N/L ratio, wat overeenkomt met een betere bescherming tegen infecties. Biologisch gezien is dit evenzeer een reactie van het immuunsysteem.</p>

<p>Bronnen verhoogde blootstelling via verluchten/ventileren?</p> <p>Plaatsonderzoek nodig?</p> <p> 9 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p>
<p>Huisbezoeken nodig bij volgend HBM-onderzoek over binnenmilieu</p> <p>O.a. inschatting materialen, luchtdichtheid, bepaalde bronnen,...</p> <p> 9 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p> <p>Ook meer algemeen voor toekomstig HBM-onderzoek in Vlaanderen wordt nagedacht om over te schakelen naar interviews ipv vragenlijsten. Waarbij een aanvullend plaatsonderzoek ook een optie kan zijn.</p> <p>Toevoeging in chat: "<i>Ook citizen science als beloftevolle piste</i>"</p>
<p>Gezondheidsimpact van nieuwe opkomende stoffen?</p> <p>Te vroeg om uitspraken te doen?</p> <p> 8 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p> <p>Dit onderzoek staat (ook) op Europees en internationaal niveau hoog op de agenda.</p>
<p>Relatie blootstelling PAK's - kachels ?</p> <p>Zowel binnen als van buiten? (via ventilatie?) - Andere PAKs !</p> <p> 6 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p>
<p>B. Ondersteuning bestaande maatregelen en beleid </p>	

<p>Sensibilisering naar bouwaannemers, ingenieurs, architecten ed</p> <p>Campagne Bouw Gezond - is er voldoende draagvlak in alle schakels</p> <p> 15 0</p>	<p>www.bouwgezond.be</p> <p>Toevoegingen in chat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>"Belang van ventilatie (of verluchten indien niet anders kan) extra in de verf zetten om algemeen draagvlak te verbreden. Wij merken dat dit bij veel bouwheren en andere professionelen weerstand blijft oproepen. Het is ook de EPB-eis die het vaakst niet wordt nageleefd."</i> - <i>"Wat betreft de sensibilisering naar bouwaannemers: we trachten dit te doen. Over 2 weken organiseren we bvb een webinar over ventilatie en binnenluchtkwaliteit. En we willen de komende maanden nog enkele webinars organiseren voor onze achterban mbt binnenluchtkwaliteit."</i> - <i>"De woningkwaliteitswijzer zal binnenkort een instrument zijn met brede sensibilisering omtrent woningkwaliteit."</i> - <i>"Uit een bevraging bij architecten in opdracht van departement omgeving bleek dat het in uitvoering niet altijd evident is om aannemers of producenten te vinden die vertrouwd zijn met deze labels."</i> - <i>"Bij communicatie rond belang van onderhoud en dergelijke altijd het algemeen belang van ventilatie blijven herhalen."</i>
<p>Input voor renovatiestrategie (VEA) - 3jaarlijkse actualisering</p> <p>'meewegen' van gezondheid, naast energiebesparing, CO2 uitstoot, ... ('monetariseren' blijft wel moeilijk)</p> <p> 13 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie:</p> <p>Nood aan een betere kwantificering van gezondheidswinst (en kosten), zodat het beter kan worden meegenomen in 'kosten-efficiënte berekeningen' die o.a. in de context van het energiebeleid worden gemaakt. Of ook openbare aanbestedingen en subsidievoorwaarden.</p>
<p>Belang van ventileren</p> <p>Duidelijk voordelen, toch ook aandachtspunten</p> <p> 11 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p>

<p>Renovatie sociale woningen</p> <p>Kwetsbare doelgroep, input voor sociale huisvestingmaatschappijen</p> <p> 11 0</p>	<p>Toevoeging in chat: <i>"naar sociale woningen en renovatie werd in opdracht van VPO de studie My healthy Home uitgevoerd door VITO (installatie van een ventilatiesysteem). Rapport binnenkort beschikbaar."</i></p>
<p>Sensibilisering (best van onder uit, dicht bij de doelgroep)</p> <p>Soort boodschap, boodschapper, erkennen van het grotere probleem ('empathie'), binnen die context toch ook actie mogelijk</p> <p> 11 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Bij sensibilisering zowel aandacht voor de woning als bewonersgedrag.</p>
<p>Aanvullende info bij andere types binnenmilieu-studies</p> <p>Samenleggen voor verdere interpretatie gegevens (integratie), studies beter combineren in toekomst?</p> <p> 8 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p> <p>Integratie van gegevens: HBM is een belangrijk puzzelstuk dat bekeken moet worden in relatie tot de bredere kennisbasis.</p>
<p>Materialen databank FOD</p> <p>Sectie over luchtkwaliteit</p> <p> 5 0</p>	<p>Voor nieuwbouw en renovatie, kan de nieuwe materialenbank van de FOD relevant zijn. Daarin is de optie om een overzicht te geven van materialen met beperkte luchtkwaliteit impact.</p> <p>Indien hier meer info kan worden opgenomen over gezondheidsimpact dan kan dat een verandering in materiaalgebruik stimuleren.</p> <p>Deze info zou ook kunnen worden meegenomen in openbare aanbestedingen of subsidievoorwaarden (bv. voor bouwprojecten in de zorgsector).</p>
<p>Verder onderbouwing BiMibesluit</p> <p>Meer aandacht voor VOC's</p> <p> 4 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Correctie: hier werd `meer aandacht voor <u>non-VOC's</u> bedoeld. Zie ook chatbericht op pag.7 (punt B, tweede pijl).</p>

<p>Kachelbeleid</p> <p>Belangrijke inzichten, maar ook impact op milieu (blijven meenemen!</p> <p> 4 0</p>	<p>Toegevoegd n.a.v. een vraag bij de presentatie</p> <p>Beleidsmatig is er toenemende aandacht voor kachels, niet enkel vanuit gezondheidsoogpunt, maar ook voor de invloed op het lokale leefmilieu en het klimaat.</p>
<p>C. Aanvullende beleidsopties of ideeën</p>	
<p>Binnenmilieu-beleid voor kwetsbare doelgroepen</p> <p>Huurders? Focus op infrastructuur versus gedrag? Geen beleid op twee snelheden?</p> <p> 14 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Specifiek beleid voor kwetsbare groepen nodig. Vaak gaat het hier over huurders. Er is dan vaak discussie met de verhuurder over wat de grootste impact heeft: de woning of bewonersgedrag?</p> <p>Risico voor een beleid op twee snelheden: waarbij mensen die het reeds goed hebben hun situatie nog verder kunnen verbeteren (op basis van de bevindingen van dit onderzoek), terwijl andere groepen (nog) verder achterblijven (bij afwezigheid van een specifiek beleid gericht op deze kwetsbare groepen).</p>
<p>Binnenmilieu ook in andere gebouwen: scholen, instellingen, welzijnsvoorzieningen, ...</p> <p>Meer samenwerking?</p> <p> 12 0</p>	<p>Het gaat hier vaak ook over kwetsbare groepen: bv. kinderopvang, ziekenhuizen, woon-zorgcentra</p>
<p>Meer aandacht voor onderhoud ventilatiesystemen</p> <p>In sensibilisering, premies?</p> <p> 11 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Toevoeging in chat: <i>"Dit zou kunnen passen binnen de uitbouw van circulaire economie (continue prestatiegarantie van installaties)."</i></p>

<p>Labels voldoende duidelijk en gekend?</p> <p>Campagne 'Bouw Gezond' - veel labels, niet altijd helder? Ook belangrijk voor handelaars.</p> <p> 9 0</p>	<p>Doorvertaling naar concreet materialenadvies toch nog moeilijk (door architecten).</p> <p>Ook verkopers kunnen vaak onvoldoende antwoorden op vragen over labels, terwijl zij een belangrijke tussenschakel kunnen zijn richting burgers.</p> <p>Verskillende labels zijn opgelijst in de campagne Bouw Gezond, maar dit zou nog meer bekendheid gegeven moeten worden onder architecten: www.bouwgezond.be</p> <p>Toevoeging in chat: " <i>We hebben al vaker gezien dat labels niet echt gekend zijn, daarbij komt nog dat er heel erg veel labels zijn. Ze zouden nochtans wel erg interessant en waardevol zijn. Architecten kennen de labels doorgaans niet, particulieren / verkoop nog minder.</i>"</p>
<p>Meer concrete adviezen voor terreinorganisaties</p> <p>Op basis van onderzoek</p> <p> 4 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>O.a. welke materialen beter niet te gebruiken vanuit gezondheidsoogpunt.</p> <p>Zie ook punt over 'materialenregister' en 'subsidievoorwaarden'.</p>
<p>Aanvullende subsidievoorwaarden?</p> <p>Gezondheid nog moeilijk in criteria te gieten Aanvullende premies</p> <p> 4 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Bv. voor subsidies bouwprojecten in de zorgsector.</p>
<p>Sensibilisering uitbreiden</p> <p>Doelgroep Astma&Allergie koepel, aandacht voor gasfornuizen?</p> <p> 3 0</p>	<p>Toegevoegd tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Sensibilisering komt ook terug in categorie B (ondersteuning bestaand beleid) en krijgt daar een hogere appreciatie.</p>
<p>Wetgeving luchtdichtheid?</p> <p>Luchtdichtheid-test nodig?</p> <p> 1 4</p>	<p>Vandaag geen wettelijke verplichting voor nieuwbouw. Onrechtstreeks wel in EPB regelgeving.</p> <p>Dit is het enige punt waarover duidelijk discussie lijkt te bestaan (af te leiden uit de appreciatie).</p>

<p>D. Principes ⋮</p>	
<p>Nood aan meer holistisch beleid (beleidsintegratie)</p> <p>Health in all policies (samenwerking diverse actoren)</p> <p>👍 12 👎 0</p>	<p>Toegevoegd op basis van chat tijdens deel 1 van de discussie.</p> <p>Beleid uit verschillende domeinen mbt wonen en binnenmilieu beter op elkaar af te stemmen (renovatie, energie, sociaal beleid, huurbeleid, gezondheid) en beleidsniveau's (lokaal, regionaal).</p>
<p>Geen beleid op twee snelheden</p> <p>👍 12 👎 0</p>	<p>Aandacht voor kwetsbare groepen in beleid noodzakelijk. Zie ook suggestie in categorie C: Binnenmilieubeleid voor kwetsbare doelgroepen.</p> <p>Risico voor een beleid op twee snelheden: waarbij mensen die het reeds goed hebben hun situatie nog verder kunnen verbeteren (op basis van de bevindingen van dit onderzoek), terwijl andere groepen (nog) verder achterblijven (bij afwezigheid van een specifiek beleid gericht op deze kwetsbare groepen).</p>

7. CONCLUSIES

Deze rondetafel over binnenmilieu had een dubbele doelstelling. Enerzijds wilden we de **resultaten en voornaamste boodschappen aftoetsen** bij diverse betrokken actoren uit beleid en maatschappelijk middenveld, ter voorbereiding van de publieke communicatie. Anderzijds wilden we een eerste gedachtewisseling op gang brengen over mogelijke **opties voor beleidsdoorwerking**: in welke mate ondersteunen de resultaten het huidige beleid en/of dienen bijkomende acties overwogen te worden? Gezien de transversale aard van het thema binnenmilieu kunnen de resultaten relevant zijn voor diverse beleidsdomeinen, actoren en beleidsniveaus.

i) Enkele aandachtspunten voor rapportering en communicatie:

Een eerste vaststelling was de grote aandacht voor de resultaten over ventileren en verluchten. Deze resultaten roepen enerzijds nog enkele vragen op voor verder onderzoek. Anderzijds wordt gevraagd om ook duidelijk de aangetoonde voordelen te benadrukken. Mede omdat het draagvlak voor een goede ventilatie van woningen en andere gebouwen nog volop moet worden opgebouwd en de resultaten daar zeker een verdere onderbouwing voor bieden.

Daarnaast wordt gevraagd om op te letten met begrippen als milieuvriendelijke materialen en luchtdichtheid van de woning, respectievelijk omdat er geen eensgezindheid bestaat over de definitie en omdat de inschatting ervan vaak moeilijk is. Het is best om zo concreet mogelijk te benoemen wat precies bevestigd werd. Ook de bepaling 'kachel als hoofdverwarming' vraagt om wat extra uitleg.

Voor een verdere verfijning van de conclusies van het onderzoek wordt gesuggereerd om de resultaten te bekijken in relatie tot inzichten uit ander onderzoek (waaronder specifieke binnenmilieustudies en informatie uit materialenregisters): worden dezelfde parameters gemeten in de binnenlucht of huisstof? En welke materialen of producten kunnen concreet bijdragen tot de blootstelling?

Voor sommige resultaten, zoals de toename van blootstelling aan nieuwe opkomende stoffen in vervanging van oudere gereguleerde stoffen, wordt voldoende nuance gevraagd. Gezien de wetenschappelijke onzekerheid die er vaak nog over bestaat.

ii) Ideeën en opties voor beleid:

Uit de discussie over beleidsdoorwerking blijkt dat de resultaten heel wat aanknopingspunten voor beleid omvatten. Het gaat daarbij vaak over een verdere onderbouwing of agendering van bestaande beleidsplannen en ideeën.

Beleidsopties die gesteund worden door een groot deel van de deelnemers zijn o.a.:

- Een verdere uitbouw van de sensibilisering. Enerzijds richting professionele actoren in de ontwerp-, bouw-, verkoop- en onderhoudssector; anderzijds richting de algemene bevolking, met aandacht voor diverse doelgroepen. Aandachtspunten daarbij zijn: verdere concretiseren van adviezen, onduidelijkheid m.b.t. labels, empathie t.a.v. het doelpubliek en betrokkenheid van terreinorganisaties.
- Een specifiek binnenmilieu-beleid gericht op (sociaal) kwetsbare doelgroepen. Gezien de (herhaaldelijke) vaststelling dat deze groepen zwaarder getroffen worden, maar tegelijk minder voordeel halen uit het huidige beleid.
- Voor verder onderzoek wordt gesuggereerd om de nieuwe opkomende stoffen ook te meten in het binnenmilieu (binnenlucht, huisstof) en de gezondheidswinst van maatregelen (of kosten door het uitblijven ervan) beter te kwantificeren. Voor toekomstig HBM-onderzoek over binnenmilieu wordt gesuggereerd om dit te combineren met een plaatsbezoek en binnenmilieumetingen.
- Tot slot krijgt ook de oproep tot een betere beleidsintegratie en een breder focus dan enkel de woning (ook binnenmilieu in scholen, zorginstellingen, enz.) veel bijval. Er is een duidelijke interesse om gezondheid en welzijn beter mee te nemen in diverse beleidsdomeinen en beleidsprocessen.

Verhoudingsgewijs was er minder aandacht in de discussie voor productbeleid en bronaanpak, wat deels te maken kan hebben met de selectie aan deelnemende actoren (vooral gericht op het Vlaamse beleid). Ook beleidsopties m.b.t. regelgeving en financiële instrumenten (o.a. premies en subsidies) kwamen in mindere mate tot uiting in de post-its in deel 2 van de discussie. Beide types beleidsinstrumenten kwamen echter wel af en toe ter sprake.

Hoe verder?

Deze conclusies zullen in eerste instantie worden meegenomen in de verdere voorbereiding van de publieke communicatie van de resultaten door het Steunpunt, voorzien voor december 2020. Het Steunpunt organiseert enkele weken nadien een **Webinar over de resultaten binnenmilieu en de conclusies van deze ronde tafel**. Meer info volgt.

Daarnaast vormen deze conclusies een belangrijke basis voor de verdere beleidsontwikkeling door de Vlaamse overheid (als opdrachtgever van het Steunpunt), die daarrond graag verder wenst samen te werken met alle betrokken actoren. Ook daarover zal verdere communicatie volgen!